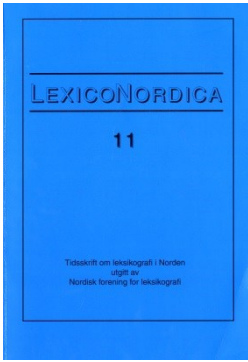


LexicoNordica

Forfatter:	Martin Nielsen og Karen Korning Zethsen [Vondt snakke man å synnejysk, vondt skriwe man å synnejysk?]	
Anmeldt værk:	Heather Amery. 2002. <i>Min føøst tusind' oe å synnejysk</i> . Tønder: Æ Synnerjysk Forening	
Kilde:	LexicoNordica 11, 2004, s. 299-308	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Martin Nielsen & Karen Korning Zethsen

Vondt snakke man å synnejysk, vondt skriwe man å synnejysk?

Min føøst tusin' oe å synnejysk. 2002. Heather Amery. Illustreret af Stephen Cartwright. Oversat til sønderjysk af Elin Fredsted. Ansvarlig: Erik Haase. Tønder: Æ Synnejysk Forening.

1. Introduktion til ordbogsrækken/-konceptet "The First Thousand Words in ..."

I 1979 blev et nyt ordbogskoncept lanceret af Usborne Publishing, da man udgav den monolingvale engelsksprogede ordbog "The First Thousand Words". Som titlen lader ane indeholder ordbogen de 1000 mest basale ord på engelsk ledsaget af billeder og opdelt i temaer som *the kitchen*, *the garden* og *me*, der holder sig til substantiverne, samt *doing things* og *opposite words*, der tager sig af henholdsvis verber og adjektiver. Denne ordbog blev en stor succes og i 1995 udkom en revideret udgave, der opdaterede værket med nye almindelige hverdagsord som *video*, *skateboard* og *computer*. 1995-udgaven er oversat til både spansk, tysk, russisk og italiensk og det er da også denne udgave, der danner grundlag for oversættelsen til sønderjysk. Formålet med den oprindelige engelske udgave er mangesidet og udtrykkes som følger:

At its easiest level, the book can be used as a picture word book for looking and talking. As they grow familiar with favourite pages, children will be able to describe and give names to pictures. Gradually, they can be introduced to the printed words, and, with help and encouragement, they will soon begin matching words with pictures (Amery/Cartwright1995:3).

Hertil kommer, at lidt ældre børn kan bruge ordbogen som inspiration, når de skriver historier, og at ordbogen indeholder en alfabetiseret ordliste, der vil vænne børn til at "slå op", dvs. søge information i opslagsværker (inkl. ordbøger). Der er dog en væsentlig anvendelsesmulighed, der ikke nævnes i bogens formål, nemlig indlæring af fremmedsprog. Der skelnes muligvis ikke mellem brugere med

engelsk som modersmål, henholdsvis fremmedsprog, men i forbindelse med sidstnævnte er der ingen tvivl om, at målgruppen kan udvides til i princippet at omfatte alle aldre.

2. Min føøst tusin' oe å synnejysk

I 2002 udkom så den sønderjyske udgave på foranledning af *Æ Synnejysk Forening* og dennes formand Erik Haase. Elin Fredsted har stået for oversættelsen (for så vidt man kan tale om en oversættelse) samt for forordet. Vi betragter bogen som værdig til anmeldelse på trods af dens yderst begrænsede målgruppe og omfang. Alene pga. den sjældne kombination af en billedordbog og en dialektordbog bør den vække interesse. Med sine 1000 ord har det endvidere været muligt at gennemlæse den fuldstændigt, så anmeldelsen – også det er nok en sjældenhed – ikke baserer sig på en sporadisk, statistisk eller anden delvis læsning, men netop på en læsning af 100% af lemmata. Som nævnt er det en ordbog, der i sagens natur vil have en begrænset udbredelse, men også anmeldelser af sådanne ordbøger har deres eksistensberettigelse:

... varje ordbok är ett verktyg, som ordbogksanvändare litar på. Också en obetydlig ordbok kan fylla en funktion som ett sådant verktyg, men dåliga verktyg kan i värsta fall vara sämre än inga verktyg alls. Det är därför viktigt att också obetydliga – och dåliga – ordböcker bedöms. (Bergenholtz/Malmgren 2003:2).

2.1. Formål

Formålet med bogen er at hjælpe med til at give den sønderjyske dialekt videre til børnene, så dialekten holdes levende som regionens talesprog (sådan som det også er *Æ Synnejysk Forenings* formål, jf. foreningens hjemmeside: ”Stiftet tæ æ bevarls af æ synnejysk sproch å kultue”, www.synnejysk.dk). Derudover er bogen ”et forsøg på at skabe en nogenlunde konsekvent sønderjysk retskrivning” (s. 3).

2.2. Målgruppe

Målgruppen må således siges at være sønderjyske børn og deres forældre eller andre pårørende (f.eks. bedsteforældre). Herudover ser vi dog også mulige målgrupper i ”blandingsægteskaber”, altså parforhold, hvor den ene part er sønderjysk-talende og den anden part ikke

sønderjysk-talende. Ligeledes kunne målgruppen også tænkes at omfatte ”fraflytterægteskaber”, f.eks. to sønderjysk-talende, der bor uden for regionen, men ønsker at give deres børn mulighed for at lære det sønderjyske sprog. Det samme gør sig gældende for tilflyttere, hvor børnene er vokset op med rigsdansk, men hvor en flytning tilbage til Sønderjylland gør det ønskeligt, at børnene lærer sønderjysk.

2.3. Lemmaudvalg

Lemmaudvalget kan der næppe udsættes noget på, eftersom det sandsynligvis følger billederne fra den oprindelige engelsksprogede udgave og derfor er forudbestemt. Derved optræder der dog dels mange ikke-specifikke sønderjyske ord (f.eks. *hæk*, *fork*, *træ* (s. 9) eller *akvarium*, *staffeli*, *globus* (s. 29)), og dels mangler alle uflekterbare ord, heriblandt interjektioner og dermed det vel nok mest berømte/kendte sønderjyske ord *møjn*, ligesom der ud over s. 44f. *Moesætninge* ikke er mulighed for at lemmatisere adjektiver som f.eks. *glant* (hyggelig, fornøjelig), *kleese* (klæg), *stjaafe* (skabagtig) eller *tuchen* (pludselig).

3. Kort sammenligning med andre sønderjyske ordbøger

Som sprogpolitisk indlæg er en billedordbog en god løsning, idet man ikke tvinges til at se sønderjysk som en oversættelse fra dansk, men som et selvstændigt sprog. Således har ordbogen helt ubestridelige sprogpolitiske fordele i forhold til den sønderjyske dialekt, hvis opretholdelse jo er udgiverens erklærede mål og som ordbogen efter vores opfattelse yder et meget rosværdigt og vægtigt bidrag til.

Sammenligner man med andre sønderjyske ordbøger, er det også forsøget på konsekvent retskrivning, der falder i øjnene (om end det er så som så med konsekvensen, se nedenfor). Således er det især skrivning af dobbeltvokal ved lang vokal, der virker overbevisende, både i skriftbilledet og mht. nærhed mellem skrift og tale, sådan som eksempelvis også Nordmann-Stabenow (1994) gør det. Alsingergildet (1988) vælger her en løsning med en rigsdansk stavning af sønderjyske ord og efterfølgende udtaleangivelser med fonetiske tegn (f.eks. *et s̄ö·m* (Alsingergildet 1988:170)). Christensen (2003) vælger at markere lang vokal med et *e* (*kaeg* (Christensen 2003:53), *seef* (ibid.:58), *grief* (ibid.:50), *kyel*, *køef* (ibid.:54), *råef* (ibid.:57), *skoel* (ibid.:58), *kuen* (ibid.:54), men også *vuhn* (ibid.:61), *bu`end* (ibid.:48)). Branderup (1997) markerer lang vokal med en apostrof (*la'nd* (Branderup 1997:5), *sco'l* (ibid.:6), *fø'st* (ibid.:15), men også *væh* (ibid.:54), *meent* (ibid.:54)). Endvidere ser vi stavemåden *ch* ved spirantiseret udlyd som

en god løsning, da det både på tysk (*ich, doch*) og til dels på skotsk (*Loch*) eksisterer og alternativet *gh* (der foretrækkes af Alsingergildet (1988:85) *kaghel*, Branderup (1997:17) *kegh* og Christensen (2003) *Oebogh* – og i øvrigt inkonsekvent også med *g* *Oespråg* – jo faktisk tilsvarende ikke udtales på denne måde). Generelt taler det for *Min føøst tusin' oe å synnejysk* og det er da også at spore, at den er superviseret af en person med en lingvistisk baggrund som Elin Fredsted, et forhold, der hos de andre nævnte ordbøger kun gør sig gældende ved Alsingergildet 1988 (mag.art. Ella Jensen fra Institut for Dansk Dialektforskning og siden hen cand.mag. Gunhild Nielsen). De øvrige nævnte ordbøger og bøger på sønderjysk (Branderup 1997) er ikke lingvistisk superviserede og bærer til dels også præg deraf. Det samme gælder for de to web-ordbøger Maarup (u.å.) og Lønne Hansen (u.å.).

4. Kritik og kommentarer

4.1. Forord

De deciderede lingvistiske (ortografiske og især fonetiske – sønderjysk er jo trods alt fortrinsvis kendetegnet ved sine fonetiske kvaliteter) i forordet (s. 3) tydeliggør de velovervejede valg, som Elin Fredsted har truffet, herunder også nødvendige og fornuftige fravalg af fonetiske petitesseer. To af de vigtigste og hyppigste fonetiske særegenheder ved sønderjysk kommenteres først: den lange vokal og den spirantiserede udlyd (til stavemåden se ovenfor). Derefter følger yderligere fonetiske kommentarer.

På trods af kvaliteten af de fonetiske kommentarer mener vi, at forordet er lidt skudt over målet, idet angivelserne til udtale og stavemåde er anført i lingvistisk fagsprog med yderst høj fagsproglighedsgrad ("dynamisk circumfleks", "klusilspring" (s. 3)). Målgruppen (se ovenfor) taget i betragtning må denne del af forordet, så ønskeligt og nødvendigt det er med disse angivelser, siges decideret at gå hen over hovedet på målgruppen. Her ville en tillempning og afgørende mindre fagsproglig formidling af forhold omkring stavemåde og udtale have været til væsentlig større hjælp for målgruppen. Den faglige udgave kunne jo i givet fald have fulgt efter, evt. med en angivelse af målgruppen for lige præcis denne tekst i denne udformning, evt. i slutningen af bogen sammen med ordlisterne. Men på denne måde må de udmærkede redegørelser siges at gå fejl af deres publikum.

Udover at en lægmandsudgave af forordet ville have været mere hensigtsmæssigt, ville det være ønskværdigt, om læseren blev gjort

opmærksom på, at sønderjysk ikke er én dialekt. Geografiske og diakrone forskelle stiller store krav til et værk som dette mht. en række valg, der må træffes.

4.2. Regionalekt

Et af de mest afgørende valg, der er truffet ved udarbejdelsen af ordbogen, er dog ikke nævnt eksplicit, nemlig accepten af, at sønderjysk er én dialekt. Det prisværdige forehavende og delmål at forsøge at skabe en ensartet sønderjysk stavemåde bliver således vanskeligt om ikke umuligt, når der trods alt er ret stor forskel på f.eks. vest- og østsønderjysk. I denne forbindelse skal det også nævnes, at de fleste sønderjyske ordbøger gør opmærksom på, *hvor* i Sønderjylland den pågældende dialekt tales og hvor ord eller historier er indsamlet. Således nævner Alsingergildet 1988 i beskrivelsen af deres møder ved udveksling og transskription af optagelser og ord, at der blev ”kæmpet bravt om, hvilken form der var den ”rigtige”. Løsningen er naturligvis, at de er rigtige hver for sit sted og sin tid.” (Alsingergildet 1988:14). Lignende markeringer af det regionale eller lokale tilhørsforhold af den sønderjyske dialekt, der er forsøgt beskrevet i de pågældende tilfælde, finder vi også hos Branderup (1997:3): ”Dialekten skulle så nogenlunde være den, som snakkes i Rise sogn i dag.” og Christensen (2003:5): ”Ordsprogene og ordene er samlet i det vestsønderjyske, og bærer præg af de vendinger, vi har brugt her.” Antagelsen om *den* sønderjyske dialekt burde efter vores mening derfor have været nuanceret i den retning, at der eksplicit var blevet gjort opmærksom på, at der er tale om en form for ”rigssønderjysk”, der blander øst- og vestsønderjyske fonetiske praksisser.

Der er således ved en række lemmaer truffet valg, der alternerer med alsisk: *unnekop* (s. 7) hedder *ynnekop* på alsisk, *unnebows* (s. 39) *ynnebows*, *skjoort* (s. 39) *skiwit*, *unne* (s. 44) *ynne*, ligesom *ulle* (s. 21) på Als ofte betegnes *øø(e)*, og *kaninken/kanin* (s. 49) er iflg. Alsingergildet (1988:86) ”bysprog” for *kanennek* ’kanin’ (dog har Stabenow-Nordman 1994:28 også opført *kaninken* som lemma). Her ses igen problemet med at vælge en form for standardiseret sønderjysk, der så alligevel udgør et valg på lige fod med andre dialektvarianter.

4.3. Generatiolekt

På samme måde som stedet spiller en rolle for den variant af sønderjysk, der tales, spiller også tiden en rolle for hvad man kunne kalde for ”graden af sønderjyskhed”. Således går der jo altid ord og udtaler tabt med hver generation, og på sønderjysk nok i et hastigere tempo end på rigsdansk. På den baggrund synes det en anelse inkonsekvent at angive *stiich* (s. 9) som alternativ til *læe*, når der nu under lemmaet *liim* (s. 7) ikke er pendanten *kost* (*kwest*) og under lemmaet *dørns*, *døns* (s. 4) ikke er pendanten *værts*. I denne forbindelse kunne også nævnes, at brugen af *w* foran *o* netop er et sådant fænomen, hvor *wonsde* ’onsdag’ (s. 46) efter vores klare opfattelse bliver brugt af den ældre generation, ligesom *wost* ’ost’ og *kwest* ’kost’ forstås, men næppe bruges af den yngre generation i dag. Her ville det også have været konsekvent at anføre *w*-varianterne under de to sidstnævnte eksempler også.

4.4. Ortografi

Det er som nævnt et meget prisværdigt tiltag at forsøge at skabe en fælles stavemåde for sønderjysk. Efter vores opfattelse er det afgjort et desideratum, og *Min føøst tusin’ oe å synnejysk* er helt klart et skridt i den rigtige retning; dog vil der nok altid være uenighed om, hvordan den rigtige stavemåde er, og vi er da heller ikke helt enige. Uanset om man kan blive enig om de ortografiske konventioner, så er der dog nogle steder, vi ønsker at pege på som problematiske eller inkonsekvente:

Selvom det bløde *d* ikke udtales på sønderjysk, som der ganske rigtigt står i forordet, så er der dog tilfælde, hvor det ikke udgår, men udtales hårdt, nemlig *chokolade* (s. 32) og *søte* (s. 44), der derfor nok burde have været stavet med *d*. En anden inkonsekvens er angivelsen af endelsen *er* i stedet for *e*, f.eks. ved personer (*kontrolløe* (s. 20), *kunstne* (s. 40) *broe*, *dætte*, *søste*, *frisøe* (s. 41) vs. *tåchfører* (s. 20), *lærer* (s. 29), *skuuspeller* (s. 40)) eller ved genstande (*plæænklippe* (s. 9), *skrutrække* (s. 10), *preslufthamme* (s. 12), *fiskekutte* (s. 27) vs. *teller* (s. 7), *computer* (s. 31) eller ved flertalsendelser (*akrobate* (s. 55) vs. *foræller* (s. 41)). Et andet ortografisk valg er ligeledes ikke helt transparent: Et tog staves med *å* (jf. *goståch*, *tåchfører*, *tåchskinne* (s. 20)), mens det i ordlisten bag i bogen staves *gostoch* (s. 58). Hvorvidt flertalsformerne *gostooch* (s. 58) og *tooch* (s. 63) og *looch* ’låge’ (s. 16) burde have været stavet med dobbelt-å pga. identisk udtale med *tååch*

'tåge' (s. 63) og *måach* 'måge' (s. 26), vil vi lade stå åbent – her er vi som henholdsvis Rødekreer og Sønderborgenser ikke 100% enige.

4.5. Udtale

Ligeledes forskellige opfattelser som hhv. repræsentanter for affenråsk (den dialekt der tales i Åbenrå og omegn) og alsisk har vi ved udtalen af *kjool* (s. 39). Både alsisk og vestsønderjysk kan her tænkes at benytte den anførte udtale, mens dialekten i Rødekre og Aabenraa entydigt ville vælge *kjuul*. Ingen tvivl synes der dog at herske ved *vægt* (s. 35) og *ansigt* (s. 38), der burde være hhv. *væcht* og *ansicht*. Til gengæld virker det unødvendigt og inkonsekvent at angive de to udtalevarianter *piffe/peffe* (s. 36), når der også andre steder er udtalevarianter, der ikke nævnes (f.eks. *belde* 'billeder' og *bilde*). Ved *Æ/A* 'jeg' synes det mere forsvarligt, da *A*-varianten er en markør af talerens oprindelse fra f.eks. Haderslev og omegn. Vi vil til gengæld tillade os at stille spørgsmålstegn ved det hensigtsmæssige i at stave *øwer* (s. 44) med *ø*. Den lydige kvalitet er klart præget af en mere *æ*-agtig lyd, således at *æwer*, *læwda* (i stedet for *lørde* (s. 46), der i det mindste burde have heddet *løwda*) (og *præwe* 'prøver') burde give et mere korrekt billede af udtalen.

4.6. Leksis

Kaach 'kage' (s. 32) burde hedde *tort* 'lagkage', så meget desto mere, som det hedder *føselsdawstort* (s. 47), al den stund at billederne tydeligvis viser lagkager. Ligeledes er billederne af brød (s. 33) billeder af franskbrød, der traditionelt betegnes som *veekaach* 'hvedekage' – i hvert tilfælde af den generation, der også siger *læe* og *liim*. Vi er endvidere af den opfattelse, at angivelser af mere rigsdanske/rigssønderjyske alternativer ikke er interessante (*hunne/honning* (s. 36), *møts/kasket* (s. 39)). Og både pullover og *sweatshirt* (s. 39) vil blandt mange sønderjyske husmødre have fællesbetegnelsen *bluus*.

4.7. Sønderjysk vs. alsisk

Ved en række lemmaer er der truffet valg, der alternerer med alsisk: *unnekop* (s. 7) hedder *ynnekop* på alsisk, *unnebows* (s. 39) *ynnebows*, *unne* (s. 44) *ynne*, ligesom *ulle* (s. 21) på Als ofte betegnes *øøl*, og *kaninken/kanin* (s. 49) er iflg. Alsingergildet (1988:86) "bysprog" for

kanennek 'kanin' (dog har Stabenow-Nordman 1994:28 også opført *kaninken* som lemma). Her ses igen problemet med at vælge en form for standardiseret sønderjysk, der så alligevel udgør et valg på lige fod med andre dialektvarianter.

4.8. Forklaringer

Nu er ordbogen konciperet som en billedordbog og indeholder derfor ingen forklaringer. Men som lingvistisk bonusinformation – også til lægfolk – ville enkelte etymologiske angivelser kunne være med til at øge forståelsen af ellers helt umotiverede betegnelser, f.eks. til *kalgå* 'have' (s. 8) (fra: "kålgård") og *hoppajt* 'frø, tudse' (s. 23) (fra: "hop(pe)padde"). Sådanne angivelser kunne eksempelvis stå bag i bogen sammen med det meget nyttige alfabetiske register og de ligeledes nyttige bøjningsformer.

4.9. Kultur

Igen betyder billedordbogskonceptet, at udgaver på andre sprog hænger på lemmaudvalget og på billedernes udformning. Her skal blot nævnes enkelte områder, der kunne have givet mulighed for også at formidle sønderjyske kulturfænomener, hvis det havde været muligt og hensigtsmæssigt at tilpasse billedsiden også. I temarammen *Sport* (s. 50f.) bliver den anglo-amerikanske oprindelse tydelig: Den fremtrædende placering (og til dels i det hele taget forekomsten af) basketball, amerikansk fodbold, baseball, cricket, rugby og sumobrydning afspejler ikke det typiske sønderjyske idrætsliv. Herudover mangler håndbold, der har en lang tradition i Sønderjylland. Også det aflåselige skab ("locker") hedder ikke tilfældigvis *skaf me lås å* (s. 51). Endvidere er der med rund hånd strøet (central)afrikanske og asiatiske mennesker ud over bogen, hvad der er helt naturligt og et sympatisk og bevidst træk – men det afspejler ikke den sønderjyske befolkningssammensætning. Endelig giver billedet at pølsen på s. 33 (*medister/ istebon*) mulighed for at tolke den som en *ringriepøls*, hvorved også hele fænomenet 'ringridning' kunne have fortjent en omtale. Og sluttelig ser man ved betegnelsen for familiemedlemmer, at der kun er én (bevidst androgyn?) fætter/kusine afbildet, da det engelske *cousin* jo ikke skelner mellem dreng og pige.

5. Afsluttende kommentar

Alt i alt vil vi betegne bogen som vellykket og også de indledende fonetiske og ortografiske overvejelser som et vægtigt bidrag til styrkelsen af ”det” sønderjyske sprog, om end en tilpasning af forordet til en lægmandsmålgruppe ville have været at foretrække. På trods af de ovennævnte inkonsekvenser og indvendinger vil vi ligeledes anbefale at følge de retningslinjer, som Elin Fredsted udstikker for en ensartet stavemåde på sønderjysk. En fuldstændig konsekvens og enighed vil alligevel ikke kunne opnås, dels på grund af de regionale og lokale forskelle, der er i de sønderjyske dialekter, og dels fordi en regulering af stavemåde altid vil støde på grænser, hvor en anden brug har indfundet sig. Derfor kan bogen varmt anbefales til både forældre, der ønsker at opflasker deres børn med en sønderjysk dialekt, til fraflyttere, tilflyttere og blandingsægteskaber. Ved en evt. senere udgave ville det dog måske være muligt at tage højde for nogle af de kommentarer, vi har anført i denne anmeldelse. Vi formoder, at Elin Fredsted har påtaget sig opgaven med den lingvistiske supervision *con amore*, og da vi har selv et meget nært forhold til vores respektive sønderjyske dialekter, hilser vi bogen velkommen – den er med til at holde liv i disse for os identitetsskabende sprogvarianter.

Litteratur

Ordbøger

- Alsingergildet 1988: *Alsisk Ordsamling*. Redigeret af Gundhild Nielsen, Kurt M. Böwadt, Kjeld Kappel. Sønderborg: Andreas Clausen Boghandel (= Alsingergildets Skrifter 12).
- Amery, Heather/Cartwright, Stephen 1995: *The Usborne First Thousand Words*. Revised edition edited by Nicole Irving and designed by Andy Griffin. London: Usborne.
- Christensen, Else 2003: *Oespråg å Oebogh o synnejysk*. Skærbæk: BL Grafisk Center.
- Lønne Hansen, Yrsa (u.å.): “Så’en snakke vi i Ballum!” *Udtryk fra den sydvestlige del af Sønderjylland*. www.synnejysk.dk > Oebøche > Yrsa Lønne Hansen: Så’en snakke vi i Ballum.
- Maarup, Egon (u.å.): *Sønderjysk Ordbog*. www.synnejysk.dk > Oebøche > Egon Maarup, synnejysk sprog.

Nordmann-Stabenow, Gertrud 1994: *1000 Wörter Plattdänisch verglichen mit Plattdeutsch, Hochdeutsch und Reischdänisch*. Husum: Husum Druck- und Verlagsgesellschaft.

Anden litteratur

Bergenholtz, Henning/Malmgren, Sven-Göran 2003: Förord. I: *LexicoNordica 10*, 1–5.

Branderup, Nis 1997: *Hans Lassen haj en bu'ndgård*. Padborg: Æ Amatøer/Padborg Boghandel.

www.synnejysk.dk